

Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi ve Manzum Hac Menâzilnâmesi

Suat Donuk*

Öz

Klasik Türk Edebiyatı nazım türlerinden biri hac menâzilnâmeleridir. Menâzilnâmelerde şair, hacı adaylarına seyahat güzergâhında yer alan menzillerin (konakların) su ve yiyecek durumu, bir önceki menzile mesafesi, insanların özellikleri gibi bilgilerini verir. Bu eserler Osmanlı coğrafyasının fizikî ve beşerî yapısı hakkında doğrudan bilgiler içerdikleri için oldukça önemlidir. Almanya Milli Kütüphanesi numara ms. or. oct. 1602'de kayıtlı el yazması nüshada Seyyid mahlaslı bir şair tarafından yazılmış menazilnâme türünde bir eser vardır. 1110 (1698/99) yılında yazılan eser, bu tarihten sekiz sene sonra vefat eden, Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi tarafından kaleme alındığı izlenimi vermektedir. Mesnevî nazım şekliyle yazılan *Manzum Hac Menazilnâmesi* 145 beyitten meydana gelmiştir. Aruzun üç farklı uzun kalıbıyla yazılmıştır. Hac yolculuğunun Üsküdar-Şam etabında yer alan otuz yedi, Şam-Fâtıma Vadisi kısmında bulunan otuz altı konağı hakkında bilgiler içermektedir. Eser, menzil bilgilerinin yanı sıra yazıldığı dönemde cereyân eden adam kayırma, ahlâkî yozlaşma, rüşvet gibi sosyal ve idarî sorunları açıklıkla dile getirmesi, dinî-tasavvufî ve ahlâkî mesajlar içermesiyle diğer menâzilnâme örneklerinden ayrılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Menâzilnâme, Seyyid Mehmed, 17. yüzyıl

* Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı. [suatdonuk@hotmail.com]. <http://orcid.org/0000-0003-0206-2988>

Seyyid Mehmed Who was the Sheikh in Enarlı's Small Islamic Monastery in Bursa and His Poetic Hadj Accomodation Book

Abstract

One of the poetry types in Classical Turkish literature is the hadj accomodation books. The poet in the accomodation books informs about the destinations' water and food situation on the travel routes, their distance to the previous destination, the people's features to the prospective pilgrims. These works are very important because they include the direct information about Ottoman geography's physical and human features. These is a work in the type of accomodation book which was written by a poet in the pen name of Seyyid in the manuscript copy which is recorded in German National Library with the number of ms.or.oct. 1602. This work which was written in 1110 (1698/99) gives the impression that it was written by Seyyid Mehmet who was the sheikh in Enarlı's small islamic monastery in Bursa and died eight years later from the date. *The Poetic Hadj Accomodation Book* which was written in the masnavi verse form consisted of 145 couplets. It was written with the prosody's three different long patterns. The information was included about thirty seven inns on Uskudar-Damascus stage and thirty six inns on Damascus-Fatima Valley during the hadj travel. The work is different from the samples of other accomodation books as it mentions clearly on the social-executive problems about the aberration of scholars and rulers in the period when it was written, the favouritism, the moral corruption, bribery, and it includes the religious-sufistic and moral messages besides the destination information.

Key Words: Accomodation book, Seyyid Mehmed, 17. century

Giriş

“Hac” veya “hag” kelimesi çok eski bir Sâmi tabir olup İbranice’de “bayram” anlamına gelmektedir.¹ “Hac” kelimesi başka bir Sâmi dil olan Arapçada “tartışarak yenmek, ikna etmek, bir şeyden feragat etmek, bir yerden gelmek, bir kimse ya da mahalle çok gidip gelmek” manalarını taşımaktadır.² Bu sözcük Türkçe’de ise “İslam’ın beş şartından biri olan ve belirli bir zamanda Mekke’deki Kâbe-i Şerife’yi ziyaret etmek üzere yola çıkma farızası, hacca gitme, hac görevini yapma, kutsal kabul edilen mekânları dinî maksatla ziyaret etmek” anlamlarında kullanılmaktadır.³

Hac, Müslümanlar’a Mekke’nin fethinden önce farz kılınmıştır. Ancak müşriklerle ilişkilerin iyi olmaması sebebiyle Müslümanlar ancak fetihden sonra hacca gidebilmiştir. Hz. Muhammed (ö. 11/632) fetih yılında bir hac emri tayin etmemiş, Mekke Valisi Attâb b. Esid (ö. 13/634) bu görevi yerine getirmiştir. Fethi takip eden yıl Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) hac emri olarak görevlendirilmiştir. Müşriklerin Mescid-i Harâm’a yaklaşamayacağı (Tevbe 9/28), kadın veya erkek hiç kimsenin çıplak tavaf yapamayacağı gibi hususları tebliğ etmek vazifesi ise Hz. Ali’ye (ö. 40/661) verilmiştir. Hicretin 10. yılında hac görevini ifa eden Hz. Peygamber’den sonra gelen halife ve hükümdarlar da ya bizzat kendileri hacca gitmek yahut emir tayin etmek suretiyle hac kabilelerinin bu vecibeyi huzur içinde yerine getirmelerini sağlamışlardır.⁴

Bu bağlamda Müslüman devletlerin yöneticileri hac kabilelerine iaşe temin edip kolluk kuvvetleri tahsis etmişlerdir. Kafilelerin kullanmaları için belirli yol güzergâhları ve bu yollar üzerinde hacıların konaklayıp ihtiyaçlarını giderebilecekleri menziller oluşturmuşlardır.⁵ Hac yolunun geçtiği bölgelere hâkim siyasî otoriteler, bu yol güzergâhlarını ve menzilleri

1 Ömer Faruk Harman, “Hac (İslam’dan Önceki Dinlerde Hac)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1996, C. 14, s. 382-386.

2 Serdar Mutçalı, *Arapça – Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s. 148; Mütercim Asım Efendi, *el-Okyanusu’l-basît fi Tercemeti’l-Kamusi’l-muhit*, (V Cilt), İstanbul: el-Matbaatü’l-Osmâniyye, İstanbul 1305, C. 1, s. 381.

3 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2008, s. 305; Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2009, C. 1, s. 1137.

4 Abdülkerim Özyayın, “Hac (Tarihçe)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1996, C. 14, s. 399.

5 Suat Donuk, “Servet Mahlaslı Bir Şaire Mâl Edilen Manzum Bir Hac Seyahatnamesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 15/41 (2017): 15.

zaman ve iklim şartlarına göre bazen değiştirmek suretiyle işlek tutmuşlardır.⁶

Osmanlılar, Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) devrinde 1517 senesinde Mısır'ı fethedip Hicaz'ın yönetimini devralmakla hac idaresinin sorumluluğunu da üstlenmiş oldular.⁷ İslâmî kuralların hâkim olduğu Osmanlı Devleti'nde hac idaresine büyük önem verilmiş; her yıl muntazam bir şekilde hac farızasının yerine getirilebilmesi için bizzat padişahın gözetiminde hac organizasyonları gerçekleştirilmiştir.⁸ İaşesi ve askerî koruması devletçe temin edilen kervanlar için menziller ve bunların dizilişiyle ortaya çıkan güzergâhlar tayin edilmiştir.⁹

Osmanlı Devleti zamanında hacı adayları hacca giderken karayolu ve denizyolu olmak üzere iki yol kullanırlardı. Rumeli ve Anadolu'dan gelecek hacı adayları iki büyük kervana katılarak yolculuk ederlerdi. Bunların büyük bir kısmı kara yoluyla İstanbul-Şam-Mekke güzergâhını kullanırken bir kısmı da İstanbul-Kahire-Mekke hattını tercih ederek seyahatlerinin bir kısmını deniz üzerinden yaparlardı.¹⁰

Osmanlı Devleti'ne mensup âmir ve memurlar, şair ve yazarlar resmî veya özel kervanlara katılarak hac farızalarını yerine getirmişlerdir. Bu kişiler buldukları yerden Mekke'ye varıncaya kadar uğradıkları yerleşim yerlerini, bu yerler hakkında topladıkları bilgileri, sekiz aydan fazla süren yolculukta başlarından geçenleri, elde ettikleri izlenimleri, hac farızası çerçevesinde gerçekleştirdikleri ibadetleri anlatan manzum ya da mensur eserler kaleme almışlardır.¹¹ Hac konulu bu eserler İstanbul'dan Mekke'ye kadar uzanan çok geniş bir coğrafya ile ilgili doğrudan bilgiler vermektedir. Bunlar, aynı zamanda yazarlarının düşünce yapıları, inançları, eğitimleri ve dilleri hakkında dolaylı bilgiler de içermektedir.¹²

Hac seyahatnâmesi şeklinde isimlendirilen bu eserlerin çoğunluğu hac kervanlarının güzergâhı (menâzil) ve haccın edası (menâsik) konusunda

⁶ İzzet Sak, Cemal Çetin, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (2005 Bahar): 199-200.

⁷ Tuğba Yalçın, "Arşiv Belgelerinde Osmanlı Sultanlarının Hacıların Emniyetini Sağlamada Gösterdikleri Hassasiyet", *Din ve Hayat*, 2007, Sayı 3, s. 122.

⁸ Seyfeddin Ersoy, "Dünü ve Bugünü ile Türkiye'de Hac Organizasyonu", *Türkiye'de Hac Organizasyonu Sempozyumu (Tebliğ ve Müzakereler)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 32-33.

⁹ Faruk Doğan, "18 ve 19. Yüzyıllarda Şam-Medine Hac Yolu ve Güvenliği: Cerde Başbuğluğu", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 2013, Yıl 6, Sayı XV, s. 128-129.

¹⁰ Sak ve Çetin, agm, s. 200.

¹¹ Suat Donuk "Sulhî'nin Manzum Hac Menâzilnâmesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18 (2017): 87.

¹² Menderes Coşkun, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-harameyn'i*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 3.

insanları bilgilendirme gayesiyle yazılmıştır. Bir kısmı da yolculuk esnasında elde edilen kişisel izlenimleri aktarmak maksadıyla meydana getirilmiştir. Oğuz Türkçesinin Anadolu'daki ilk örneklerini veren sanatçılardan Ahmed Fakîh'in (ö. 618/1221 [?]) *Kitâb-ı Evsâf-ı Mesâcid-i Şerîfe* isimli eseri, Osmanlı hac seyahatnâmelerinin ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Bu eserin asıl konusu seyahat sırasında ziyaret edilen kutsal yerlerdir. 16. asır şairlerinden Fevrî (ö. 978/1571), hac yolculuğu izlenimlerini Âşık Çelebi'ye (ö. 979/1572) yazdığı bir mektupta dile getirmiştir. Nâbî'nin (ö. 1124/1712) münşiyâne bir üslupla kaleme aldığı *Tuhfetü'l-Harameyn*'i bu türdeki eserlerin edebî kıymet bakımından önde gelenlerindedir. Bahrî (ö. [?]), Cûdî (ö. 1756'dan sonra), Sulhî (ö. 1070/1659) gibi şairler hac kervanlarının güzergâhını manzum olarak tanıtırken Abdurrahman Hibrî (ö. 1087/1676), Kadri (ö. [?]) ve Mehmed Edîb (ö. 1223/1807'den önce) de mensur tarzdaki eserlerinde haccın edası hakkında tafsilatlı malumat vermektedir (Coşkun 2007: 20). İbrahim Rifat Paşa (ö. 1935), *Mir'atü'l-Harameyn* adlı eserinde surre muhafızları komutanı vasfı ile iştirak ettiği hac seyahatinde elde ettiği izlenimlerin yanı sıra Sultan II. Abdülhamid'in (ö. 1918) Harameyn'deki hizmetlerini ve hacıların Osmanlı Devleti'ne olan sevgisini nakletmektedir.¹³ Bunların yanı sıra yazma eser kütüphanelerinde yazarı bilinmeyen manzum veya mensur hac seyahatnâmesi, menâzîlnâmesi, menâsiknâmesi ya da rehberi türünde daha birçok eser vardır.¹⁴

Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe yazmaları ms. or. oct. 1602 numarada kayıtlı yazma eser, dinî içerikli metin ve çizimler içeren bir seçki mecmuası hüviyeti taşımaktadır. İlgili mecmuadaki dinî içerikli metinlerden biri manzum hac menâzîlnâmesidir. Bursa Enarlı Zâviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi tarafından yazıldığı izlenimi veren eser Üsküdar-Mekke arasındaki hac konakları hakkında bilgiler içermektedir. Bu makalede söz konusu manzum hac menâzîlnâmesinin şairi ile ilgili değerlendirmeler yapılacak; şekil ve muhteva bakımından incelenmesi neticesinde elde edilen bulgular sıralanacak; çeviri yazılı metni ilim âlemiyle paylaşılacaktır.

1. Eserin Bulunduğu Yazma

Almanya Milli Kütüphanesi, Türkçe yazmaları, no. ms. or. oct. 1602: Bu yazma; Mehmed Ebülfazl-ı Sancarı'nın mensur *Menâkıb-ı Mekke*'sini (1b-14a), Seyyid'in *Manzum Menâsiknâme*'sini (14b-21b), aynı şairin *Manzum Menâzîlnâme*'sini (21b-30b), Sâni'nin *Ahlâk-ı Resûlullâh Manzumesi*'ni (31b-37b), hat sanatıyla yazılmış yazıları (38a, 42a); Livaülhamd (40a), Zülfikâr (41b), Mescid-i Aksa (40b-41a), hac mekânları (42b-44a), Hz. Peygamber'in kadem-i şerifleri (44b-45a) ve Kâbe'nin (45b-46a) estetik değer taşıyan

¹³ bk. Lütfullah Yavuz, *Mir'atü'l-harameyn Bir Generalin Hac Notları Tuğgeneral İbrahim Rifat Paşa* (İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2010).

¹⁴ Donuk, *Sulhî'nin Manzum Hac Menâzîlnâmesi*, 87.

çizimlerini; dört halifenin hilyelerinin işlendiği gerçekçi bir gül motifini (47a); Hz. Muhammed'in soy ağacını (47b-48a), esmaü'l-hüsna ve esmaü'n-nebinin üzerine yazıldığı gül tasvirini (48b) ve dinî içerikli başka tablo ve çizimleri (49a-53a) ve Seyyid'e ait tasavvufî içerikli 13 beyti (52b-53a) içermektedir. Yekşah tekniğiyle yapılmış, üstten ayırma, salbekli, tıgılı Rûmî şemseli, zencirekli, miklepli, taba renk meşin ciltlidir. 54 varak olup son varağı boştur. *Menâkıb-ı Mekke*, *Menâsiknâme*, *Ahlâk-ı Resûlullâh*'ta ser-levha çizilmiştir. Bunların ilk ikisi mülevven ve müzehheptir. Tüm varaklar çift kuzulu cetvellidir. Sayfalarda takibe kaydı mevcuttur. Âharlı, açık krem renk kâğıdı vardır. Harekeli, okunaklı bir nesih hat ile yazılmıştır. Yazmanın müstensihî belli değildir. Ancak özellikle Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde harekelerin yanlış konulması, Farsça terkip -i'sinin yazımında bir standardın olmaması, pek çok mısradaki metin tamirine ihtiyaç duyulması müstensihînin kültür seviyesinin düşük olduğu izlenimi vermektedir. Menâzilnâmenin sonunda 24 Şevvâl 1121 (26 Aralık 1709), tasavvufî beyitlerin bitiminde ise 1119 (1707/8) tarihli istinsah kayıtları vardır. Buna göre yazma 18. yüzyıla aittir. Nüshada yer alan hat ve resimler sanatsal açıdan kıymet taşımaktadır. Yazma, fiziksel bakımdan düzgün kondisyondadır.

2. Adı

Seyyid,

Gel merâma şehr-i Kıştañtinden cümle konak
Nazma al her birin 'avn-ı Hâkla olsun yüzün aķ

Hâcinün baş maķşadı 'ilm-i menâsik bir[i] bu
İkisin eyle beyân tâ bulasın cennetde bû¹⁵

beyitleriyle hacılar için hac ibadeti esnasında yerine getirilmesi gereken vazifeler ve hac güzergahı üzerindeki menziller hakkında bilgilerin önem taşıdığını, bundan dolayı bu iki konuyu izah edeceğini belirtmektedir. Almanya Milli Kütüphanesi'ndeki yazmada *Menâsik-i Manzûme* başlığı ile hac ibadetinin rûkünlerinin anlatıldığı ilk manzume başlamaktadır (14b). Bunun bitiminde herhangi bir serlevha açılmadan, sadece besmele ile menâzilnâmeğe geçilmektedir. Burada herhangi bir başlık bulunmamaktadır.

¹⁵ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, Almanya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, no. ms. or. oct. 1602, 22a.

Şair manzumede herhangi bir isim de zikretmemektedir. Nüshada her iki manzume tek bir eser gibi yazıldığı için kütüphane kataloğuna eser adı *Menâsik-i Manzûme* olarak yazılmıştır.

Türk edebiyatında hac kervanlarının seyahat esnasında uğradıkları menziller hakkında bilgiler veren çok eser olduğu, bunlara tür olarak menâzîlnâme adı verildiği bilinen hususlardır.¹⁶ Makale konusu manzume hac güzergâhında yer alan konaklar hakkında bilgiler vermektedir. Bu nedenle Seyyid'in eserine *Manzum Hac Menâzîlnâmesi* adının verilmesi gerektiği kanaatini taşıyoruz.

3. Şairi

Makaleye konu olan eser Seyyid ve Seyyidî mahlası kullanan bir şair tarafından yazılmıştır. Şair, üç yerde Seyyid, üç yerde Seyyidî mahlasını kullanmıştır. Ancak Seyyidî ibaresindeki -î ekini Arapça birinci teklik iyelik eki görevinde ve nida anlamında almak mümkündür. Bu durumda "Seyyidî" ibaresinin dilsel karşılığı "Ey Seyyid'im" olacaktır. Dolayısıyla Seyyidî'yi Seyyid mahlasının bir türevi olarak almak mümkündür.

Manzum Hac Menâzîlnâmesi 1110 (1698/99) yılında yazılmıştır.¹⁷ Manzumenin içeriğinden şairin bu tarihte iki çocuğunun olduğu, birinin medrese veya başka bir eğitim kurumunda öğretmenlik yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁸ Şairin aynı yazmada yer alan menâsiknâmesinde geçen;

Otuz üç yıldır işim Hakk'a bu halkı hakk ile

Da'vet ammâ buldum az Hakk'a tâbî' hakk ile¹⁹

beytinden otuz üç yıldır şeyhlik makamında olduğu öğrenilmektedir.

Bu iki noktadan hareketle şairin ilgili tarihte ileri yaşta olduğunu kabul etmek gerekecektir. Dolayısıyla eserin sahibi vefat tarihi 1110 (1698/99) yılına yakın, Seyyid mahlaslı biri olmalıdır.

Biyografik kaynaklarımıza göre bu özellikleri taşıyan 4 müellif vardır:

- Rumeli Kazaskeri Uşşâkîzâde Seyyid Abdullah Efendi'nin oğlu Seyyid Mehmed Sadreddin Efendi²⁰

¹⁶ Coşkun, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-harameyn'i*, 7.

¹⁷ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzîlnâme*, 30b.

¹⁸ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzîlnâme*, 22a.

¹⁹ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzîlnâme*, 16b.

- Şeyhülislam Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi²¹
- Seyyid Mehmed Emin Baba²²
- Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi²³

Seyyid Mehmed Sadreddin Efendi'nin ilk görev yeri olan Beşiktaş Yahya Efendi Medresesi'ne molla çocuklarına ayrılan kontenjandan 1112 (1700/1) senesinde müderris olarak atandığı bilinmektedir.²⁴ Bu tarih *Manzum Hac Menâzilnâmesi*'nin yazılışından iki sene sonrasına tekabül etmektedir. Manzumenin yazıldığı tarihte Seyyid Mehmed Sadreddin oldukça genç yaşta olduğu için ona aidiyeti kuşkuya sebebiyet vermektedir.

Kaynaklar Osmanlı ilmiyesinin en üst kademelerinde bulunması nedeniyle Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi'nin yaşamına ayrıntılı bir şekilde yer vermektedir. Ailesi, aldığı eğitim, görev yaptığı yerlerin anlatıldığı bu metinlerde onun Mekke-Medine'de görev yaptığına, hacca gittiğine, hac konulu bir eser yazdığına veya şiirlerinin varlığına dair bir bilgi verilmemektedir.²⁵ Bu nedenle makale konusu manzumenin Seyyid Ali'ye aidiyeti muhtemel görünmemektedir.

Seyyid Mehmed Emin Baba, Müderris Seyyid Kâsım Efendi'nin oğludur. Seyyid Kâsım Efendi, Bursa'da doğup Gökdere Medresesi gibi Bursa medreselerinde görev yapmıştır. Aynı şehirde vefat edip Pınarbaşı Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁶ Kâsım Efendi'nin oğlu Seyyid Mehmed Emin de bu bakımdan Bursa'da doğmuş olmalıdır.²⁷ *Manzum Hac Menâzilnâmesi*'nin şairi,

İlgın [u] Lâdik'le Konya İsmil [ü] Karabıñar

²⁰ Adnan İnce, *Tezkiretü'ş-şu'arâ Sâlim Efendi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s. 410-412; Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, Atatürk Kültür Merkezi yayınları, Ankara 1994, s. 167-168.

²¹ Alper Yıldırım, *Müstakimzade Süleyman Saadeddin'in Devhatü'l-meşayih Osmanlı Şeyhülislamlarının Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL. Tezi, Hatay 2014, s. 172; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, (hzl.) Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, C. 1, s. 462.

²² Mahmut Gider, *Seyyid Mehmed Emin Efendi Divanı (Tenkitli Metin, İnceleme)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YL. Tezi, Elazığ 2011, s. 2.

²³ Suat Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2016, s. 335.

²⁴ İnce, age, s. 410.

²⁵ Yıldırım, agt, s. 172-174.

²⁶ Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, s. 613.

²⁷ Gider, agt, s. 1.

Mevtınum şehri Eregli andadur 'âli bıñar²⁸

beytiyle Konya Ereğlili olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla menâzîlnâmenin şairinin Bursa'da doğduğu tahmin edilen Seyyid Mehmed Emin Baba olması zayıf bir ihtimaldir.

Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi

Bursa vefeyatnâmelerinde Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Seyyid Mehmed Efendi bazı kaynaklara göre Konya'nın bir köyünde,²⁹ bazılarına göre ise Konya'nın Bozkır kasabasında³⁰ doğmuştur. Babası Hacı Mustafa Ağa adlı zengin bir tüccar, annesi ise Bozkır'daki Halvetî şeyhinin kızıdır.

Kaynaklardaki bilgilere göre Seyyid Mehmed Efendi, babasının gönlünü hoş tutmak için ticaret işine girdi. Bir gece rüyasında bir şeyh gördü. Bunun üzerine ticareti bırakıp diyar diyar dolaştı. Rüyasında gördüğü kişinin Lofça'da karşılaştığı Halvetî şeyhi Şeyh Ali olduğunu anlayınca Şeyh Ali'nin müridi oldu.³¹ Seyrû sülûkünü tamamladıktan sonra Şeyh Ali Efendi'den irşad vazifesi için icazet aldı. Bursa'ya gelip Pars Beg Zaviyesi'ne yerleşti.³² Kasımpaşalı Mustafa Efendi'nin vefatı üzerine Ahmed Paşa Zaviyesi şeyhi oldu. 1091 (1680/81) senesinde Bursa'da Enarlı mahallesinde bir zaviye kurup ilk postnişini oldu.³³ Enarlı Zaviyesi'nde yirmi yıl irşad vazifesini yerine getirdikten sonra 13 Şâban 1118 (20 Kasım 1706) tarihinde seksen yaşındayken vefat etti. İsmail Belîğ, Seyyid Mehmed'in vefat ettiği ay olarak Receb'i işaret etmektedir.³⁴ Cenazesi, zaviyesi haziresine defnedildi.³⁵

Hz. Muhammed'in soyundan gelen Şeyh Mehmed Efendi fukara ve dervişlere varını yoğunu yediren, keramet sahibi biri idi.³⁶ Bir defa babasıyla, bir defa da ömrünün sonlarına doğru hacca gitti. İlahî cezbe ile içine doğan hisleri Seyyid mahlasıyla şiirlere döktü.³⁷

²⁸ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzîlnâme*, 22b.

²⁹ Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyâtname ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, s. 335.

³⁰ Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Bölümü, no. 1923, 110b; Mehmed Şemseddin, *Yadigâr-ı Şemsî* (Bursa: Matbaa-i Vilâyet, 1332), 114.

³¹ Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, 110b.

³² Mehmed Şemseddin, *Yadigâr-ı Şemsî*, 114.

³³ Ramazan Ekinci (2018), *Vekayi'ü'l-fuzala Şeyhî'nin Şakaik Zeyli*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2018, C. 3, s. 2715.

³⁴ Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyâtname ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, s. 335.

³⁵ Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, 111b.

³⁶ Mehmed Şemseddin, *Yadigâr-ı Şemsî*, 114.

³⁷ Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, 111b.

Yukarıda belirtildiği üzere *Manzum Hac Menâzilnâmesi* 1110 (1698/99) senesinde yazılmıştır. Seksen yaşında vefat eden Seyyid Mehmed Efendi'nin ölümü bundan sekiz sene sonraya tekabül etmektedir. Ömrünün sonlarına doğru ikinci kez hacca gittiği bilindiğine göre Seyyid Mehmed Efendi yetmiş iki yaşındayken gerçekleştirdiği hac farızasında *Manzum Hac Menâzilnâmesi'*ni yazmış olmalıdır. Bu durumda herhangi bir anakroni görünmemektedir.

Enarlı Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi'nin doğum yeri olarak İsmail Beliğ Konya'nın bir köyünü,³⁸ Mehmed Fahreddin ve ona atf yapan Mehmed Şemseddin ise Konya'nın Bozkır kasabasını işaret etmektedir.³⁹ Şeyhî Mehmed Efendi ise Seyyid'in hal tercümesinde ismini "eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed el-Konevî" şeklinde belirtmek suretiyle onun Konyalı olduğunu bildirmektedir.⁴⁰ Şeyhî Mehmed, *Tablîzâde Şeyh Aklî Alî Efendi'nin yaşamını anlatırken* "(Bursa'da) Enarlı Zaviyesi Şeyhi Konevî es-Seyyid Mehmed Efendi hizmetine vusul bulmuştur."⁴¹ demek suretiyle "Konevî (Konyalı)" nisbesini teyit etmektedir.

*Manzum Hac Menâzilnâmesi'*nin şairi eserinde iki yerde yaşadığı bölge hakkında bilgi vermektedir.

İlgın [u] Lâdikle Konya İsmil [ü] Karabiñar
Mevtınım şehri Ereğli andadur 'âlî bıñar⁴²

beytiyle Konya'nın Ereğli ilçesini yurt edindiğini söylemektedir.

Gel merâma maskağ-ı re'sim olandır Yeñihân
Altı sâ'atdür oradan tağ içinde Çiftehân⁴³

mısralarıyla ise Çiftehan'a altı saat mesafede yer alan Yenihan'da doğduğunu belirtmektedir.

Bu ifadelere göre makale konusu eserin şairi, Konya'nın Ereğli ilçesi ile Niğde'nin Ulukışla ilçesine bağlı Çiftehan bucağı arasında kalan, eski adı Yenihan olan bir yerleşim yerinde doğmuş, daha sonra Ereğli'ye taşınıp yerleşmiştir.

³⁸ Donuk, *Türk Edebiyatında Vefeyâtname ve İsmail Beliğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, s. 335.

³⁹ Mehmed Fahreddin, agyz, vr. 110b; Mehmed Şemseddin, age, s. 114.

⁴⁰ İkinci, age, C. 3, s. 2715.

⁴¹ Abdülkadir Özcan, *Şakaik-ı Nu'maniyye ve Zeyilleri* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 4: 413.

⁴² Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 22b.

⁴³ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 23a.

Bu bilgiler kaynaklarda geçenlerle tam örtüşmemektedir. Ancak kaynakların Ereğli'nin bağlı olduğu Konya vilayetini bildirmiş, buna mukabil Seyyid Mehmed'in ayrıntıya girmek suretiyle ilçe adını da zikretmiş olması uzak bir ihtimal gibi görünmemektedir.

*Manzum Hac Menâzîlnâmesi'*nin en belirgin muhteva hususiyetlerinden birisi dinî ve tasavvufî mesajlar içermesi, müritlerine seslenen bir müridin üslûbunu yansıtmasıdır. Zaten şair de otuz üç yıldır halkı Hakk'a davet ettiğini söylemekle şeyhlik makamında bulunduğunu ima etmektedir.⁴⁴ Şairin bu özelliği de Enarlı Zaviyesi şeyhi Seyyid Mehmed Efendi'nin şahsî bilgilerine uymaktadır.

Yukarıda değinildiği üzere kaynaklar Seyyid Mehmed Efendi'nin ömründe iki defa hacca gittiğini, içine doğan dinî ilhamı Seyyid mahlasıyla şiire döktüğünü belirtmektedir. *Manzum Hac Menâzîlnâmesi*, aynı yazmada yer alan *Manzum Menâsiknâme* (14b-21b) ve tasavvufî içerikli 13 beyit (52b-53a) kaynakların bu izahına uygun düşmektedir.

Bu değerlendirmelere göre makale konusu *Manzum Hac Menâzîlnâmesi'*nin Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi'ye aidiyeti kuvvetle muhtemeldir.

4. Yazılış Tarihi

*Manzum Hac Menâzîlnâmesi'*nin,

Bîñ yüz on târihine oldı müşâdif 'azm-i hacc

Hağ te'âlâ virdi kudret olamaz tağdire lecc⁴⁵

şeklindeki ilk beytine göre şair 1110 (1698/99) senesinde hacca gitmiştir. Manzumenin son beytini meydana getiren,

Bunuñ târih[i] yüz ondur işâret yâ vü ğayn ü kâf

Ħulûşa[n] ülfet eyle tâ ola bu kâsî ħalbiñ şâf⁴⁶

mısraları ise eserin yazılış tarihini hem yazıyla hem de ebced hesabıyla açık bir surette bildirmektedir. Buna göre eser hac seyahatinin başladığı 1110 (1698/99) senesi içerisinde tamamlanmıştır. Ebced hesabına göre ya (ع) (10), ğayn (غ) (1000) ve kâf'ın (ك) (100) toplamı 1110 etmektedir.

5. Esere Göre Şam-Mekke Hac Menzilleri

Hac menâzîlnâmesi türündeki eserlerin yazılış amacı hacı adaylarına İstanbul-Mekke güzergâhında bulunan yerler hakkında bilgi vermektir.

⁴⁴ Bk. Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzîlnâme*, 16b.

⁴⁵ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzîlnâme*, 21b-22a.

⁴⁶ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzîlnâme*, 30b.

Seyyid Mehmed'in *Manzum Hac Menâzilnâmesi*'nde Üsküdar-Şam arasında kalan otuz yedi ve Şam-Fâtıma Vâdisi arasında kalan otuz dört menzil (konaklama yeri) bildirilmektedir. Seyyid Efendi yolculuğun Üsküdar-Şam etabında otuz dokuz (23a), Şam-Fâtıma Vadisi bölümünde otuz beş (29b) konak olduğunu belirtmektedir; ancak ilk etapta otuz yedi, ikinci etapta otuz altı menzil hakkında bilgi vermektedir. Şair menzillerin yerel dildeki veya Türkçedeki isimleri, güzergâhtaki sıraları, bir önceki menzille mesafesi, su ya da yiyecek bulundurup bulundurmaması gibi özelliklerini açıklamaktadır. Seyahatin Üsküdar-Şam kısmındaki konaklar hakkında sınırlı bilgi verirken Şam-Fâtıma Vâdisi bölümünde yer alanlar ile ilgili daha çok malumat sunmaktadır. Menâzilnâmenin yardımıyla Osmanlı hac kervanlarının geçtiği güzergâhın İstanbul-Mekke arası konaklarının listesini çıkartmak mümkündür. Bu liste Osmanlı coğrafyası hakkında bilgi vermesi hasebiyle önemlidir.

Söz konusu menzilleri özellikleriyle birlikte bir tablo üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Üsküdar-Şam Etabı:

Sırası	Adı	Su Durumu	Yiyecek Durumu	Mesafesi
1	Üsküdar	-	-	-
2	Gekbûze (Gebze)	-	-	-
3	Derbend	-	-	-
4	İznic	-	-	-
5	Lefke	-	-	-
6	Söğüt	-	-	-
7	Eskişehir	-	-	-
8	Kadıhüsr ev	-	-	-
9	Bayat	-	-	-

10	Bolavadin	-	-	-
11	İshaklı	-	-	-
12	Akşehir	-	-	-
13	İlgin	-	-	-
14	Ladik	-	-	-
15	Konya	-	-	-
16	İsmil	-	-	-
17	Karapınar	-	-	-
18	Ereğli	-	-	-
19	Yenihan	-	-	6 saat
20	Çiftehan	-	-	-
21	Hanyayla	-	-	-
22	Çakıt	-	-	-
23	Adana	-	-	-
24	Misis	-	-	-
25	Kurdkula ğı	-	-	-
26	Payas	-	-	-
27	Belen	-	-	-
28	Antakya	-	-	-
29	Zanbakiy e	-	-	-

30	Şuğur	-	-	-
31	Madik	-	-	-
32	Hama	-	-	-
33	Humus	-	-	-
34	İkikapılı	-	-	-
35	Nebke	-	-	-
36	Kuteyfe	-	-	-
37	Şam	-	-	-

Şam-Fâtıma Vâdisi Etabı:

Sıra 1	Adı	Su Durumu	Yiyecek Durumu	Mesafesi
1	Tarhana Hânı (Hân-ı Zinnûn/Hân-ı Kisve)	Yok	-	5 saat
2	Dile (Mola verilmemiş, Küteybe'de konaklanmış.)	-	-	12 saat
3	Müzeyrib (On gün mola verilir.)	-	-	8 saat
4	Mafrak	-	-	-
5	Ayn-ı Zerka	Var	-	-
6	Balk Ovası	Yok	-	13 saat

7	Han-ı Katran	Var	-	12 saat
8	Hasa (Tabut Korusu)	Var	-	12 saat
9	Aneze	-	-	12 saat
10	Ma'ân	Yok	Yok	9 saat
11	Akabe Başı (Belabaşı)	Yok	-	18 saat
12	Çağman	Yok	Yok	14 saat
13	Zâtü'l-hacc (Peygamber Eşmesi)	Var	Var	10 saat
14	Ka'u'l-basit (Kâ'bisirat)	Yok	-	13 saat
15	Âsî Hurma (Sahra-yı Tebük)	-	-	11 saat
16	Mugâyir	Yok	Yok	16 saat
17	Haydar Kalesi	Var	-	6 saat
18	Birke-i Mu'azzam	-	-	18 saat
19	Dâr-ı Hamra (Şakkulacuz, Piriç Ovası)	Var	-	18 saat
20	Müdn-i Salih	-	-	-
21	Ulâ (Mola verilmemiş.)	Var	Var	17 saat
22	Matrân (Mola verilmemiş.)	-	-	16 saat

23	Karib Bî'r-i Cedîd (Şu'bu'n-nakam)	Var	Yok	11 saat
24	Hediye Eşmesi	Var	-	18 saat
25	Fahleteyn	Var	-	18 saat
26	Vâdi'l-kurâ	-	-	13 saat
27	Medîne	-	-	15 saat
28	Zü'l-hülüyfe (Ali Kuyusu)	-	-	3 saat
29	Kubûr-ı Şühedâ	Var	Var	13 saat
30	Cüdeyde	-	-	16 saat
31	Bedr	Var	Var	-
32	Meymûn Ovası (Kâ')	Yok	Var	16 saat
33	Râbî'a Eşmesi	Var	-	16 saat
34	Güzelce Birke (Hulays, Kudeyd)	-	Var	7 saat
35	Isfan	Var	-	-
36	Fâtıma Vadisi	-	-	16 saat

6. Şekil Unsurları

Aynı vezinde ve her beyti kendi arasında ayrı ayrı kafiyeli, her beytin anlamının kendi içinde tamamlandığı nazım şekline mesnevî adı verilir. Destanlar, uzun aşk hikâyeleri, şehrengizler, öğretici dinî ve ahlâkî konular mesnevî şekliyle yazılırlar (İpekten 2017: 61). Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi'nin menâzilnâmesi her biri kendi içinde kafiyelenmiş, aruz vezniyle tanzim edilmiş 145 beyitten meydana gelmiştir. Dinî ve ahlâkî bir

konusu vardır. Bu özelliklerden dolayı Seyyid'in menâzîlnâmesi bir mesnevîdir.

Klasik Türk edebiyatında bir hikâyeyi anlatan ya da bir konuda bilgi veren uzun manzumelerin dîbace, tevhit, münacat, naat, medh-i çihâr-yâr-ı güzîn, eserin sunulduğu kişiye medhiye, sebep-i telif, âğâz-ı dâstân ve hatime bölümlerinden meydana geldikleri bilinmektedir (Dilçin 1997: 168-173). Kimilerinde bu kompozisyonun parçalarından bazıları eksik olabilmekle birlikte en başta Allah'a saygı ile Hz. Peygamber'e sevginin dile getirilmediği mesnevîye ender rastlanmaktadır. Klasik Türk edebiyatı ilkeleriyle kaleme alınmış Seyyid'in menâzîlnâmesi ise bu kompozisyona uymamaktadır. Şair, 1-7 beyitleri arasında sebep-i telifi açıklamakta, 8-141 beyitleri arasında asıl konuyu ele almakta, 142-145 beyitlerinde ise okurlardan dua talep etmektedir. Bu bağlamda Seyyid'in menâzîlnâmesi sebep-i telif, âğâz-ı destân ve hâtîme bölümlerinden oluşmaktadır.

Makale konusu menâzîlnâmenin ilk 90 beyti *Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Ancak diğer beyitlerde;

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün

Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün

kalıpları arasında geçişler yapılmıştır. 145 beyitten oluşan eserin 107 beyti *Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün*, 36 beyti *Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün*, 2 beyti ise *Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün* kalıbıyla yazılmıştır. Şairin kalıp değişikliği yapmasının nedeni tekdüzeliği kırmak olmalıdır. Bununla birlikte mesnevîlerin umumiyetle tek bir kalıpla yazıldığı, başka bir kalıba geçişin daha çok tegazzül bölümünde yapıldığını eklemekte fayda vardır. *Manzum Hac Menâzîlnâmesi*'nin beyitlerinde kullanılan aruz kalıpları şu şekilde gösterilebilir.

Beyitler	Kullanılan vezin
1-90	<i>Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün</i>
91-105	<i>Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün</i>
106-108	<i>Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün</i>
109-120	<i>Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün</i>

121-134	<i>Fā'ilātün/ fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün</i>
135-136	<i>Mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün / fe'ülün</i>
137-145	<i>Mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün</i>

Seyyid'in manzumesinde aruz kusuru bulunan mısralara rastlanmaktadır. 290 mısranın beşinde vezin kusuru vardır. Pek çok mısra da metin tamiri sayesinde vezin oturmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere eser, edebî kültür düzeyi yeterli düzeyde olmayan bir müstensih tarafından çoğaltılmıştır. Bu nedenle bu kusurların bir kısmının müstensih kaynaklı olması muhtemeldir. *Hac Menazilnâmesi'*nde vezin kusuru görülen mısralar şunlardır:

Söğüt Eskişehir Kâdişürev ü hoşca cân (Seyyid [yz]: 22a)

İ'tikâdi pâk kavm eksik degil kızı koyunları (Seyyid [yz]: 22b)

Daği dördüncü Müzeyribden kâkınca Mafrâka (Seyyid [yz]: 23b)

Nümâyân ravza-i pâki tefekkür it baş ne itdi (Seyyid [yz]: 27a)

Oradan menzil-i Cüdeyde bulduğ envâ'-ı hübür (Seyyid [yz]: 29a)

Seyyid'in manzumesinde redif ve kafiye tatbikinde ciddi bir problemle karşılaşmamaktadır. Kafiye veya redifin olmadığı sadece bir beyit vardır:

Hikmetin şordukda didiler 'Arab itdi helâk

Ben didim bulmaya ni'met görse şu olsun serâb (Seyyid [yz]: 23b)

Şair mücerred (tek sestem oluşan) ve mürekkeb (birden çok sestem oluşan) kafiye çeşitlerinden istifade etmiştir. Bununla birlikte manzumenin kafiye noktasındaki dikkat çekici tarafı müreddef, yani sadece redifin olduğu beyit sayısının klasik Türk edebiyatı ortalamasının üzerinde seyretmesidir. Şair,

Gezmede çadır çadır 'avretlerinde yok hayâ

Cehl [ü] kâsvet 'âlemi tıtdı nice olsun hayâ (Seyyid [yz]: 29a)

örneğinde görüldüğü gibi 23 beyitte redifle yetinmiş, kafiye kullanmamıştır. *Hac menâzilnâmesinin* müreddef beyitleri şunlardır: 5, 19, 23, 35, 40, 41, 49, 50, 58, 65, 73, 92, 93, 95, 118, 124, 125, 126, 133, 135, 138, 140, 144.

Yukarıda izah edildiği üzere *Manzum Hac Menazilnâmesi'*nin şekil hususiyetlerinde klasik Türk edebiyatının mutlak kurallarına uymayan noktalar vardır. Eserine tevhit, münacat, naat ile başlamamak, kafiye ve

redifin olmadığı beyit yerleştirmek, manzumesini düzensiz bir biçimde birden çok kalıpla yazmak klasik bir divan şairinde pek görülmeyecek türden tasarruflardır. Bu sıra dışı durumu Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed'in şahsiyeti ile açıklamak mümkündür. Seyyid Mehmed Efendi mutasavvıf bir şairdir. Mutasavvıfların halkı ve müritlerini irşat etmek için şiiri genellikle bir araç olarak kullandıkları, bu nedenle nazım kaidelerini ikinci plana attıkları bilinen bir husustur. Muhteva unsurlarında izah edileceği üzere Seyyid Mehmed Efendi, söz konusu manzumeyi insanlara hac konakları hakkında bilgi sunmak ve dinî-tasavvufi mesajlar vermek maksadıyla yazmıştır. Bundan dolayı da şiir tekniğinin gereklerini ikinci plana atmıştır.

7. Muhteva Unsurları

Osmanlı hac seyahatnâmeleri;

- a- Hac rehberleri veya hac el kitapları
- b- Rehber nitelikli olanlar
- c- Rapor nitelikli olanlar
- d- Edebî, mistik veya diğer eğilimlerle yazılanlar

olmak üzere dört çeşide ayrılmaktadır. Hac rehberleri de haccın kurallarını, yapılış şekil ve yerlerini anlatan menâsiknâmeler ile hac yolculuğu sırasında uğranılan konakların isimlerini, kervan yürüyüşüne göre uzaklıklarını, yiyecek ve su durumunu, insanların özelliklerini anlatan menâzilmâmeler olmak üzere iki çeşittir (Coşkun 2001: 189-191). Seyyid'in manzumesi hac adaylarına hac seyahati güzergâhında yer alan konaklar hakkında bilgiler verdiği için tür olarak menâzilmâmeler içerisinde değerlendirilmelidir.

Makale konusu eser, hac menzilleri hakkında bilgilerin yanı sıra hadislerle desteklenen dinî ve tasavvufi mesajlar; rüşvetin artması, âlimlerin haktan sapsması, kötü karakterli insanlara değer verilmesi, ahlakî yozlaşma vb. toplumsal sorunlar hakkında göndermeler, ferdi dinî duygulanmalar, Ravza-i Mutahhara ile Mescid-i Harâm'ın fizikî özellikleri hakkında malumat içermesiyle dikkat çekmektedir. Menâzilmâmede menzil bilgileri dışında işlenen konular şu şekildedir: şairin çocukları ve diğer insanlar için dua etmesi (3-5. beyit), devrin âlimlerinin haktan ayrılması, zâlimlere meyletmesi (13-18. beyitler), Arapların Dile şehrini helak etmesi (26-28. beyitler), insanların namaz kılmaması (33-37. beyitler), din ve tarikatın gereğini yapmayan kişilere veli denmesi (38-40. beyitler), cehaletin zararı (48-49. beyitler), nesep, mal ve makamla övünmenin yersizliği (50-52. beyitler), Allah'a yakarış (54-55. beyitler), hâkimlerin rüşvet alması, her yeri rüşvetin sarması (56-58. beyitler), Kızılbaşların her yerde olması (59-61. beyitler), okura nasihat (62-63. beyitler), Allah'a yakarış (77. beyit), şairin yolculukta

çektığı sıkıntılar (86-87. beyitler), Hz. Muhammed'e duyulan sevgi (91-95. beyitler), Allah'a yakarış ve hacılardan dua talebi (96-97. beyitler), Ravza-i Mutahhara'nın fiziksel özellikleri hakkında bilgi (98-102. beyitler), her yerde Kızılbaş görmenin verdiği üzüntü (103-105. beyitler), Allah'a günahların affı için yakarış (106-108. beyitler), şairin Medine'de başından geçen olaylar (109-111. beyitler), makam sevgisi hastalığı (112-113. beyitler), zulmün olduğu yerden velilerin uzaklaşması (114. beyit), midesine haram lokma girenin göreceği zarar (115-116. beyitler), cehaletin zararı, işlerin Allah'a kalışı (117-120. beyitler), cehaletin ve hayâsızlığın âlemi sarması (125. beyit), günahlardan uzak durmak gereği (134. beyit), Mescid-i Harâm'ın fiziksel özellikleri hakkında bilgi (135-139. beyitler), Kızılbaş'ın yaptığı kötülükler, hâkimleri rüşvetle kandırmaları (139-141. beyitler), dünyanın rüşvetle dolması (141. beyit), Mehdi zamanının yaklaşması (142. beyit), kutsal yerleri görmenin verdiği mutluluk (143. beyit), hacılardan dua beklentisi (144. beyit).

Dinî-tasavvufî konularla sosyal problemlerin işlendiği beyitlerin sayısı seksen dördtür. Hac konaklarına ayrılan beyit sayısı ise altmış birdir. Bu manada Seyyid Mehmed Efendî'nin bir tekke şeyhi olarak hacı adaylarına menziller hakkında bilgi verirken bile insanlara dinî, tasavvufî ve ahlakî öğütler vermeyi ihmal etmediği, hatta bunu asıl konuyu gölgede bırakacak kadar ileri götürdüğü söylenebilir.

Şairin dinî ve ictimai meselelere bu kadar ağırlık vermesi ve,

Zinet ü bahâ haşem hâkimleri kılmış garîk
Pâdişâh çeksin 'azâbın kaldı ayağda 'arîk

Rüşvet aldı berr ü bahri bitmeden kaldı giyâh
Ağ olur yüzi yedinde varsa rüşvet-i siyâh⁴⁷

İsmi hükkâm şüreti insân gezer hayvân-misâl
Bunlarındır bu belâ hâkimleriñ cümle vebâl

Ba'zı nürsüz var namâz kılmaz yine nâmu velî
Şübhe itme anlara di[n]mez velî illâ deli

Hırsıza hayrlu diyüp pîrsizlere pîrim diyen
Şer'[i] münkirdür ya câhildür odur halkı şoyan⁴⁸

⁴⁷ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 25a.

⁴⁸ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 24a.

‘Âlim istiğnâda olsa zâlime meyl itmese
İktizâ olmasa şer‘an hiç birine gitmese

Pek güzel olmaz mıdı câhil kemâl bulmaz mıdı
‘Âleme cümle ‘adâlet ser-te-ser  olmaz mıdı

Bu h it abum c umleye ma ş u  degild ur bir kese
Ba  olan ‘ alimleri  oyurmaz oldu bi n kese⁴⁹

Yumar h akimlerin g ozin tef ar k  al k u a k s im zer
Cih n r u şvetle m al- -m al  olupdur c umle ba r   berri⁵⁰

beyitlerinde g r ld u  gibi  ok sert ele tiriler yapması tarih ilerin 17. y zyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti’nin ilmiye te kilatının  oz lmeye, toplumsal yapısının bozulmaya ba ladığına y nelik tespitinin do rulu una delalet etmektedir.

Klasik T rk edebiyatında ferd  duyguların anlatıldığı gazel, kaside, murabba, ruba , terkeb-bend, terci’-bend vb. nazım  ekillerinde  ok sayıda edeb  sanata rastlanıyorken bir olayın ya da durumun tahkiye edilmesine dayanan mesnev de bu sanatlar nispeten daha az g r lmektedir. Bir mesnev  olan hac men z ln mesinde de bu durum s z konusudur. Seyyid Mehmed Efendi, eserin genelinde din , tasavvuf , sosyal mesajlar ve hac kafilesinin konakladığı menziller hakkında bilgiler vermektedir. Bundan dolayı manzumede mecaz, anlam, s z ve yazı ile ilgili sanatlar ender g r lmektedir. Var olan edeb  sanatlar da te bih, m bala a, cinas, tekrar vb. tatbiki nispeten kolay sanatlardır. Seyyid’in edeb  sanatları kullanması noktasında dikkat  ekici bir husus vardır. O, cinas sanatını olduk a ba arılı bir  ekilde kullanmaktadır.  u beyitler buna delalet etmektedir:

Bu h it abum c umleye ma ş u  degild ur bir kese
Ba  olan ‘ alimleri  oyurmaz oldu bi n kese⁵¹

S z budur v’allah  c hil tevbe eyle gel uyan
Ba na ketm el virmez itsem urulur a za uyan⁵²

⁴⁹ Seyyid, *Manzum Men sikn me ve Men z ln me*, 22b.

⁵⁰ Seyyid, *Manzum Men sikn me ve Men z ln me*, 30a.

⁵¹ Seyyid, *Manzum Men sikn me ve Men z ln me*, 22b.

⁵² Seyyid, *Manzum Men sikn me ve Men z ln me*, 24a.

Münkerâtından sükût it def'a çün yokdur maḥâl
Gelmedükçe Ḥazret-i Mehdî anuñ def'i muḥâl⁵³

Seyyid Mehmed'in *Manzum Hac Menâzilnâme*'sinde rastlanan edebî sanatların belli başlılarını birer örnek ile şöyle gösterebiliriz:

Teşbih:

İsmi ḥükkâm sûreti insân gezer ḥayvân misâl
Bunlarıñdır bu belâ ḥâkimleriñ cümle vebâl⁵⁴

Mecaz-ı Mürsel

Ḥikmetin şordukda didiler 'Arab itdi helâk
Ben didim bulmaya ni'met görse şu olsun serâb⁵⁵

Mübalağa

Ḥurmâsı tağ çam gibi şöyle bitmiş ḥadd[i] yok
Lîk bir esfel mekâna düşmiş aslâ medd[i] yok⁵⁶

Tenasüb

Yumar ḥâkimlerin gözin tefârik şal kuşak sîm zer
Cihân rüşvetle mâl-â-mâl topludur cümle baḥr ü berr⁵⁷

Tekrir

İki yavrım[ı] kodum evde bir oḥur oḥudur
Ol biri oḥur ol anı gâhî gâhî kaḫıdur⁵⁸

Tezat

Rüşvet aldı berr ü baḥri bitmeden ḫaldı giyâh
Aḫ olur yüzi yedinde varsa rüşvet-i siyâh⁵⁹

Tecahül-i Ârif

Dimedi mi olma maḡrûre kızım eyle 'amel

⁵³ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 29b.

⁵⁴ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 24a.

⁵⁵ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 23b.

⁵⁶ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 26b.

⁵⁷ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 30a.

⁵⁸ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 22a.

⁵⁹ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 25a.

Sen anı geçdiñ mi hıznîr ya nedir terk-i ‘amel⁶⁰

Cinas

Söz budur v’ allâhi câhil tevbe eyle gel *uyan*

Baňa ketm el virmez itsem urulur ağza *uyan*⁶¹

İstifham

Añladuñ mı inhidâm-ı dine bâ’is olanı

Añlamazsañ nefye ‘azm it kabz-ı rûha geleni⁶²

İktibas

Dimedî mi *olma mağrûre kızım eyle ‘amel*

Sen anı geçdiñ mi hıznîr ya nedir terk-i ‘amel⁶³

Nida

Münkirât [ü] zûlm [ü] fısqâ qalmamış aşlâ ‘aded

Def’ine yoq kudretim ‘afv eyle *yâ Rabb[î]* meded⁶⁴

Bir dilin zenginliklerinden olan deyim ve atasözleri edebî metinlerin önemli muhteva unsurlarındandır. Şair ve yazarlar metinlerini oluştururken bu zenginliklerden yararlanırlar. Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi muhtemelen hacı adaylarına hac konakları hakkında bilgiler, müritlerine dinî öğütler vermeyi gaye edindiği için mısralarını bunlarla doldurmuş, atasözlerine yer vermeye imkân bulamamıştır. Bununla birlikte o, hac menâzîlnâmesinde anlatımını güçlendirmek için özellikle deyimlerden istifade etmiştir. Seyyid’in *Manzum Hac Menâzîlnâmesi*’nde geçen deyimler şunlardır:⁶⁵ ağza gem vurmak, âh etmek, başı ağrımak, baştanbaşa (olmak), (başından) defetmek, el vermek, elem çekmek, gözü görmez olmak, haddi aşmak, helak etmek, kanı çekilmek, kökü kurumak,

⁶⁰ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzîlnâme*, 24b.

⁶¹ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzîlnâme*, 24a.

⁶² Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzîlnâme*, 22b-23a.

⁶³ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzîlnâme*, 24b.

⁶⁴ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzîlnâme*, 25a.

⁶⁵ Deyimlerin tespitinde *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler* adlı eserden (M. Ali Tanyeri, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999) ve Türk Dil Kurumunu’nun Türkçe Atasözleri ve Deyimler Arama Motoru’ndan (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri) istifade edilmiştir.

lütuf eylemek (2 defa), merama gelmek, nazar eylemek, yüzü ak olmak (2 defa), yoldan çıkmak, yüzler karası olmak (2 defa), yüzü olmamak.

8. Dil ve Üslup

Seyyid Mehmed Efendi menâzilnâme'yi hacı adaylarına yolculukta uğrayacakları yerler hakkında bilgiler ile dinî ve ahlakî mesajlar vermek maksadıyla kaleme almıştır. Bilgilendirici metinlerde yalın, açık, anlaşılır bir dil ve üslubun tercih edilmesi gerekli bir tasarruf olarak bilinmektedir. Bu nedenle Seyyid'in eseri dil ve anlatım bakımından sadedir. Özellikle;

Şuyı yok ammâ güzel yürümesi kolay konak
'Âşi hürmâ on beşi[dür] nazm olsun yüzün aķ⁶⁶

Şuyı var akar yir altında gehî gâhî çıkar
Şu bulına bir maħalde kişi zahmet mi çeker⁶⁷

Şuyı otı kavunu hürmâsı vü karpuzı çok
Mezra'a hâşıl olur çayır çemen yer yüzü yok⁶⁸

örneklerinde görüldüğü üzere konaklar hakkında bilgilerin verildiği beyitlerde sade bir dil kullanılmıştır. Şair,

Şefâ'at sendedir sende liyâķat yokdurur bende
Ümîdim i'tirâfımdır daħi yok zerre şey' bende⁶⁹

Her murâda şübhe yok sensin mübelliğ kulları
Tâ selâm virmege tevfiķ eyle cümle dilleri⁷⁰

gibi Allah'a samimi bir şekilde yakardığı mısralarda da açık ve anlaşılır bir anlatım tercih etmiştir.

*Manzum Hac Menâzilnâme'si'*nde dil ve anlatımın ağır ve süslü olduğu yerler de vardır.

Ķalkıcaķ andan [ki] menzil şehri-i Fahr-ı Kâ'inât
Şalli yâ Rabbi 'aleyhim ve'mħu 'annâ seyysi'ât⁷¹

⁶⁶ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 25b.

⁶⁷ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 26b.

⁶⁸ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 29a.

⁶⁹ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 27b.

⁷⁰ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 26a.

Cenâb-ı Hâzret-i Şâri' diye bir münkere münker

O münkerdir 'ale't-te'yîd görürseñ sen de fe'enker⁷²

örneklerinde görüldüğü üzere Arapça ifadelere yer verilen beyitler vardır. Bu mısralarda dil varlığı ağırlığının Türkçeden Arapçaya kayması dil ve anlatımı da ağırlaştırmıştır.

Fahr-ı 'Âlem hürmetine sehl ide Hâllâk-ı hû

Her ni'am keğretde bulduğ siyyemâ karpuz [u] su⁷³

Añladuñ mı inhidâm-ı dîne bâ'îd olanı

Añlamazsañ nefye 'azm it kabz-ı rûha geleni⁷⁴

beyitlerinin delalet ettiği gibi dinî muhtevalı bazı beyitlerde de ağır bir dil kullanılmıştır.

Dilin canlı bir varlık gibi değiştüğü, dildeki kelime ve eklerin anlam ve işlev değişmelerine uğradığı, bazen de yazılı ve sözlü anlatımda kullanımdan düştüğü bilinen hususlardır.⁷⁵ Dilin güncel hâlinde yer almayan, arkaik adı verilen bu kelimelere tarihî metinlerde rastlanmaktadır. Arkaik kelimelerin tespiti bir dilin tarihî gelişiminin takibi açısından hayati önem taşımaktadır. 17. Yüzyılın sonunda yazılan *Manzum Hac Menâzilnâme* ender de olsa Türkçe arkaik kelimeler içermektedir. Metinde geçen arkaik kelimeleri şöyle verebiliriz:⁷⁶

Dineltmek: Dikmek, dik tutmak.

Kakımak: 1. Öfkelenmek, kızmak. 2. İtiraz etmek, karşı gelmek. 3. Azarlamak, tekdir etmek.

Olar: Onlar.

Sağlamak: Sağlamaştırmak, sağlama bağlamak.

Soğulmak: 1. Suyu çekilmek, kaynağı yitmek ya da kurumak, ferî gitmek, solmak, sönmek.

⁷¹ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 27a.

⁷² Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 28b.

⁷³ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 29b.

⁷⁴ Seyyid, *Manzum Menâsiknâme ve Menâzilnâme*, 22b-23a.

⁷⁵ Serhat Küçük, "Şeyyad Hamza'nın Yûsuf u Zeliha'sındaki Arkaik Unsurlar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 52 (2014): 2.

⁷⁶ Bu kelimelerin anlamları *Yeni Tarama Sözlüğü*'nden alınmıştır (Cem Dilçin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983).

Soylamak: 1. Tahkik etmek, araştırmak, aslını aramak. 2. Soylu göstermek, ululamak, tazim etmek.

Tu: Tunç.

Uyan: Dizgin, gem, yular.

SONUÇ:

Kervanlarla hacca giden Osmanlı aydınları durdukları konakları, yolculuk izlenimlerini, hac ibadetlerini anlatan çeşitli eserler kaleme almışlardır. Hac konulu metin türlerinden biri menzılnemelerdir. Manzum ya da mensur olabilen menzılnemelerde yazar/şair hac seyahati gzerghında yer alan menzillerin isimlerini bildirip haklarında malumat verir. Bunlar genelde konakların taşıdığı farklı isimler; su ve yiyecek bulundurup bulundurmaması; suyunun tatlılığı-acılığı, azlığı-çokluğu; bir önceki menzile mesafesi, insanların özellikleri gibi bilgilerdir. Bu eserler Osmanlı coğrafyasının fizik ve beşer yapısı hakkında malumat içerdikleri için oldukça önemlidir. Almanya Milli Kütüphanesi numara ms. or. oct. 1602'de kayıtlı el yazması nüshada Seyyid mahlaslı bir şair tarafından yazılmış menazılnme türünde bir eser vardır. 1110 (1698/99) yılında kaleme alınan eser bu tarihten sekiz sene sonra, 1118 (1706) tarihinde, seksen yaşındayken vefat eden, Bursa Enarlı Zaviyesi şeyhi Seyyid Mehmed Efendi tarafından yazıldığı izlenimi vermektedir. Kaynakların Seyyid Mehmed Efendi'nin biri ömrünün sonlarında olmak üzere iki defa hacca gittiğini ve Seyyid mahlasıyla din içerikli şiirler yazdığını belirtmesi ve şairin menazılnemede otuz üç yıl boyunca irşat vazife gördüğünü ifade etmesi bu izlenime yol açan diğer nedenlerdir. Mesnev nazım şekliyle yazılan *Manzum Hac Menzılnmesi* 145 beyitten meydana gelmiştir. Mesnevnin mutat bölümlerine uyulmadan, üç farklı uzun aruz kalıbıyla yazılmıştır. *Manzum Hac Menzılnmesi*'inde hac yolculuğunun Üsküdar-şam etabında yer alan otuz yedi, şam-Ftma Vadisi kısmında bulunan otuz altı konak hakkında bilgiler verilmiştir. Seyyid Mehmed'in manzumesi yazıldığı dönemde lim ve hkimlerin yoldan çıkması, adam kayırma, ahlk yozlaşma, rüşvet vb. sosyal sorunları açıklıkla dile getirmesi ve din-tasavvuf ve ahlk mesajlar içermesiyle diğer menzılnme örneklerinden ayrılmaktadır.

9. Metin

9.1. Metin tesisinde dikkat edilen hususlar

• Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yazımında Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lgat* (Devellioğlu 2008) isimli sözlüğü esas alındı.

- Arapça ve Farsça ön ve son eklerin imlasında İsmail Ünver'in *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler* adlı makalesinde (Ünver 2008: 1-46) belirtilen esaslara uyuldu.
- Müstensih hatasıyla "müjde, hâkîm, hâzer, sevr, zâhil" şeklinde yazılan kelimeler "müjde, hâkîm, hâzer, devr, zâhil" olarak metne alındı.
- Nüsha harekeli nesih hat ile yazılmıştır. Nüshanın istinsah tarihi telif tarihine yakın olduğu için Türkçe kelime ve eklerin okunuşu hareketler doğrultusunda yapıldı. Arapça kelimelerin hareketlerinde ciddi hatalar olduğu için lügate göre gidildi.
- Aruz kalıbı başa yazıldı, beyitlere sıra numarası verildi.
- Yazma nüshanın varak numaraları köşeli parantez içerisinde kalın harf ve rakamlarla yazıldı.
- Okunuşundan emin olunamayan kelimelerin yanına soru (?) işareti konuldu.
- Gerekli yerlerde metin tamiri yapıldı. Buralar köşeli parantez ([]) ile gösterildi.
- Vezin veya kafiye zorlamasıyla aslı imlasından farklı olarak metne alınan kelimeler olduğunda bu durum dipnotta açıklandı.
- Yazma nüshada mısraların yan tarafına kırmızı mürekkeple yazılan mesafe bilgisi, ilgili menzilin adının geçtiği beytin yanına parantez içerisinde, kalın harf ve rakamlarla yazıldı.
- Transkripsiyon sembolleriyle karışmaması için noktalama işaretleri kullanılmadı.

9.2. Bursa Enarlı Zaviyesi Şeyhi Seyyid Mehmed Efendi'nin Manzum Menâzilmâmesi

[MENÂZİL-NÂME-İ MANZÛME]*

Bismillâhırrahmânirrahîm

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Remel: -.- - / -.- - / -.- - / -.-

1. Biñ yüz on târihine oldı müşâdif 'azm-i hacc [22a]

* Berlin Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, No. Ms. Or. Oct. 1602, 21b.

- Hağ te'ālā virdi udret olamaz tadire lecc
2. İki yavrım[1] odum evde bir our oudur
Ol biri our ol anı gāhī gāhī aıdur
 3. İkisiniñde kemālin gōstere Hāllā-ı hū
Seyyidin baş maşadı Hādan degil illā ki bu
 4. Daı sā'ir ehl-i Hā evlādına vir yā İlāh
'İlm ü fazl[1] řōyle kim def' ideler dūnyāda āh
 5. Seyyidi ider recā kim işiden āmin diye
Az 'amelle anı Hā 'ālī maāmāta oya
 6. Gel merāma şehr-i oşantından cümle onak
Naźma al her birin 'avn-ı Hāla olsun yūzūñ a
 7. Hācinūñ bař mařadı 'ilm-i menāsik bir[i] bu
İkisin eyle beyān tā bulasın cennetde bū
 8. Üskūdār⁷⁷ ü Gekbūze⁷⁸ Derbend İznik Lefke Hān⁷⁹
Sōgūt Eskiřehr āıhūsrev⁸⁰ ü hōřca cān⁸¹

⁷⁷ Menzillerin isimlerinin okunuşunda “*Osmanlı Yer Adları* (Sezen 2017)” isimli kaynak esas alınmıştır. Burada bulunmayan yerler sōz konusu olduğunda “XVII. ve XVIII. Yūzyıllarda Osmanlı Hac Menzilleri (Sak ve etin 2005)” ve “*Sulhī'nin Manzum Hac Menāzilnāmesi* (Donuk 2017b)” adlı alışmalara başvurulmuştur. Kaynakların bilgileri ayrıca Google Maps'in (<https://www.google.com/maps>) verileriyle karşılaştırılmıştır.

⁷⁸ Bu menzilin adı nūshada sehven “Geybūze” řeklinde yazılmıřtır.

⁷⁹ Burada “*Vezirhanı*” kastedilmif olmalıdır.

⁸⁰ Burada “*Hūsrevpařa*” kastedilmif olmalıdır.

⁸¹ Bu mısranın vezninde bir hecelik kusur vardır.

9. Fi'l-ḥaḳıka biri Bayad [ü] biri Bolavadin
Aḳşehirden evvel İşḫaḳlı bulamadım dadın **[22b]**
10. İlḡın [u] Lâdikle Ḳonya İsmil⁸² [ü] Ḳarabıñar
Mevṫınım şehri Eregli andadur 'âli bıñar
11. Vaḳt geldükde çoşar ḥâcet kesilse şoḡulır
Ni'mete ḥadd yoḳ süri çoḳ gice gündüz şaḡılır
12. İ'tikâdı pāk ḳavm eksik degil ḳuzı ḳoyunları⁸³
Ḥamdü li'llâh şimdi pek keḍrettedir düzgünleri
13. Eski ḳuzḡun göçdi nevbet geldi bil 'âlimlere
Eyleye Rabbüm hidâyet küçücek zâlimlere
14. Fıkr-i eslâf itmeyüp her biri toḡrı gitmeye
Ḥaḳḳ kelâmı ṫutmaya bir gice râḫat yatmaya
15. 'Âlim istiḡnâda olsa zâlime meyl itmese
İḳtizâ olmasa şer'an hiç birine gitmese
16. Pek güzel olmaz mıdı⁸⁴ câhil kemâl bulmaz mıdı⁸⁵
'Âleme cümle 'adâlet ser-te-ser ṫolmaz mıdı⁸⁶

⁸² Bu menzilin adı nüshada sehven "İsmid" olarak yazılmıştır.

⁸³ Bu mısranın vezni kusurludur.

⁸⁴ Vezin gereḡi soru ve zaman ekleri arasına kaynaştırma harfi konulmadı.

⁸⁵ Vezin gereḡi soru ve zaman ekleri arasına kaynaştırma harfi konulmadı.

⁸⁶ Vezin gereḡi soru ve zaman ekleri arasına kaynaştırma harfi konulmadı.

17. Bu hı̇tābum cümleye maḥşūş degildür bir kese
Baş olan ‘ālimleri ṭoyurmaz oldu biñ kese
18. Añladuñ mı inhidām-ı dīne bā’id olanı [23a]
Añlamazsañ nefye ‘azm it ḳabz-ı rüḫa geleni
19. Gel merāma maskat-ı re’ sim olandır Yefiḫān
Altı sā’atdür oradan ṭağ içinde Çifteḫān
20. Ḥānyayla vü Çakıt ‘ālimleri çok Adana
Misis [ü] Ḳurdḳulağı Payas Beleñ şor gidene
21. ‘Antakiyye Zambakiyye⁸⁷ [vü] Şugur Madik Ḥama
Ḥumus İkiḳapulu gir çık öbirinden yaña
22. Nebke ile⁸⁸ Ḳuṭeyfe⁸⁹ oldu otuz ṭokuz tamām
Vāşıl ol Şām-ı şerife ḳalmasın ḳalbde ḫalām
23. Şehr-i Şāmdan tā merāma vāşıl olan menzilin
Cümlesin nazm eylesen her kes bilürdi menzilin
24. Ḳalb-i ḫuccāca feraḫ ilḳāsına yoḫ iştibāh
Bā’id-i tezkir olur ider du’ā-yı intibāh⁹⁰
25. Nām[ı] Ḥān-ı Tarḫana sükkān yoḫ vāsi’ ḳazā (Tarḫana Ḥānı, sā’at 5)
Menzil-i evvel odurcaḫ şuyı yoḫ anda ezā

⁸⁷ Bu menzilin adı yazmada sehven “Zenbiḳa” şeklinde yazılmıştır.

⁸⁸ Nüşhada “ile” edatından sonra “daḫi” kelimesi gelmektedir. Vezin gereği “daḫi” kelimesi metne alınmadı.

⁸⁹ Bu menzilin adı yazmada “Ḳadife” olarak harekelenmiştir.

⁹⁰ Nüşhada “iştibāh” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “intibāh” olarak metne alındı.

26. Bâniyen Dile dinür biz kınmadık geçdik anı
Çevresi şöyle helâk kim göreniñ titrer teni [23b]
27. Hikmetin şorduğda didiler 'Arab itdi helâk
Ben didim bulmaya ni'met görse şu olsun serâb
28. Böyle berbâd eyleyen Hâkdan nice rahmet umar
Kınılan dâni Kütaybe arz-ı ni'met bi-şümâr⁹¹
29. Bâlisi anuñ Müzeyrib mebdе'-i çöl bi-nazır
Cümle halk anda müsâvî ger fakır ü ger vezir
30. Bu üçüñ tertib ile sâ'ât[i] kaç dirseñ cevâb
Beş [ü] on iki sekiz v'allâhu a'lem bi's-savâb
31. Daği dördünci Müzeyribden kalkınca Mafraka⁹²
Zâhir olur güne güne ol konağda tefrika
32. Deve otı çokdur anda taşlı tağlar arası
Çok kişi kılmaz namâzı daği yüzler karası
33. Müjde olsun 'Ayn-ı Zerkadır beşinci şuyı çok
Anda da kılmaz namâzı dînsiziñ hiç nûrı yok
34. Hâkimüñ görmez gözi kim bile bula anları
Dört mezâhib içre şekk yoğdur mübâhdır kıları

⁹¹ Anlam gereği beytin mısralarının yeri değiştirildi.

⁹² Mısranın vezni kusurludur.

35. Hācīnūñ din egleyeni āh ider hergünde biñ **[24a]**
Anı men' iderse ger⁹³ artar ğumūmı⁹⁴ günde biñ
36. Ya niçün artar ğumūmı diyü şorsa bir kişi
Tözı çok kırbı⁹⁵ döker ibriķ çalar bitmez işi
37. İsmi ħükkām⁹⁶ şüreti insān gezer ħayvān-miḏāl
Bunlarıñdır bu belā ħākimleriñ cümle vebāl
38. Ba'zı nürsüz var namāz kılmaz yine nāmı veli
Şübhe itme anlara di[n]mez veli illā deli
39. Hırsıza ħırlu diyüp pırsızlere pırim diyen
Şer'[i] münkirdür ya cāhildür odur ħalkı şoyan
40. Söz budur v'allāhi cāhil tevbe eyle gel uyan
Baña ketm el virmez itsem urulur ağza uyan
41. 'Ayn-ı Zerķadır kōnaķ altıncıdır Balķ Ovası (**Balķ Ovası, sā'at 13**)
Şuyı yok Mafrāķ gibidir lik taşsız ovası
42. Hān-ı Kaṭrāñdur yedinci şuyı ħoş vāsi' każā (**Kaṭrāñ Hān, sā'at 12**)
Şöyle esdi rüzgār mehter olan çekdi ezā

⁹³ Nüşhada "eger" şeklinde yazılan bu kelime vezin gereği "ger" olarak metne alındı.

⁹⁴ Nüşhada " 'umūmı" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "ğumūmı" olarak metne alındı.

⁹⁵ Nüşhada "ķuryağı" şeklinde yazılan bu kelime vezin ve lügat gereği "ķırba" olarak metne alındı.

⁹⁶ Nüşhada "'Akkām" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "ħükkām" olarak metne alındı.

43. Sekizinciye Haşâ dinmiş ve Tâbütkorusı (**Tâbütkorusı, sâ'at 12**)
İki sâ'at şuyı var çok kızu kıyun sürüsü [24b]
44. İnişi var indi huccâc taşlı mevzi' bi-şümâr
Yalın ayak ekderiyyâ kavm-i câhil ke'l-*himâr*
45. Tokuzuncısı 'Anezedür onuncusu Ma'ân (**'Aneze, sâ'at 12**)
Sehl ide Feyyâz-ı Muṭlak uludur çün Müste'ân (**Ma'ân, sâ'at 9**)
46. Kara taşı var uvaķ yok otı şuyı bi-emân
Hoş gelür züvvâra bir hâletdür[ür] yokdur gümân
47. Beyt-i Ekrem Tür-ı Sinâ ravza-i Fahrü'l-münâ
Maṭlab ola nice hoş gelmez aña küll-i 'anâ
48. Şuyı var handekden akar incir [ü] hurması var
Haķķ budur cem' olmuş anda hurr [ü] cehl [ü] harr-ı nâr
49. Cehl ile dîn olmaduğın bildiren bize Resül
Dir bular hâşâ bu fi'il⁹⁷ ile bizdendir Resül
50. Dimedi mi olma mağrûre kızım eyle 'amel
Sen anı geçdiñ mi hünzîr ya nedir terk-i 'amel
51. İftihâr olmaz neseble didi Hayy u Zü'l-celâl
Bi-'amel aç gözüñi v'allâhi bu söz ke'z-zülâl

⁹⁷ Aslı "fi'l" olan bu kelime vezin icabı "fi'il" olarak metne alındı.

52. Māl [ü] cāh [u] kuvvet-i ensāb ile faḥr eylemek [25a]
Fi'l-i kāfirdir 'udül itmeye ıılıç ya kürek
53. On birincisi Belābaşı Çağımān on iki ('Aḳabebaşı, sā'at 18)
İbtılādır bu iki de ıurumuş şuyun köki (Çağımān, sā'at 14)
54. 'Āciziz Rabbüm [bu] ḥuccāc ıuluña eyle nazar
Şübhe yok zü'l-ḥāne dārında ne var ise sezer
55. Münkirāt [ü] zulm [ü] fısqā ıalmamış aşlā 'aded
Def'ine yok kudretim 'afv eyle yā Rabb[ı] meded
56. Zinet ü ḥayl ü ḥaşem ḥākimleri ıılmış ğarık
Pādişāh çeksin 'azābın ıaldı ayakda 'arık
57. Rüşvet aldı berr ü baḥrı bitmeden ıaldı ğiyāh
Aḳ olur yüzi yedinde varsa rüşvet-i sıyāh
58. Gel merāma coşma Seyyid derdiñe ara 'ilāc
Pādişāh uyanmaya bir derde bulunmaz 'ilāc
59. Sürḥ-ser itdi ihāta 'ālemi başdan başa
Diḳḳat itseñ ğāliben andandurur beg ü paşa
60. ıanda beg paşa ḥavāşş 'add olunan da bī-şümār
Şöyle üslüb ıullanur şāğird degil ehl-i ıumār [25b]
61. Ḥaḳ cezāsın vire her kim bile de ide süküť
La'net olmaḳ şer'-ile dābit daḫi bulmaya ıüt

62. Söyle luṭf eyle denî dünyâ için itme sükût
Olma mazhar la' nete luṭf eyle bu nuṣḥım[1] tüt
63. Kendiñe kendiñ gerekse ḥaḳda dâ'im kııl debât
Tâ kıyâmetde şefâ'at ide Fahr-ı Kâ'inât
64. On üçüncü Zât-ı Ḥacce ba'zı ba'zı ḥurmâsı (**Zâtü'l-ḥacc, sâ'at 10**)
Ḥarr[1] ğâlib şöyle kim kâbil degildir tırması
(Peyğamber Eşmesi daḥi dînur. Laṭîf şuyı var.)
65. Kım çok maḥşül yok andan konak Kâ'u'l-basît (**Kâ'u'l-basît, sâ'at 13**)
Kâ' Bi-sırât daḥi dirler mâ'adâ Kâ'u'l-basît
66. Şuyı yok ammâ güzel yürümesi kolay konak
'Āşîḥurmâ on beşi[dür] nazm olsun yüzün aḳ (**'Āşîḥurmâ, sâ'at 11**)
67. Güçliĝiñ başı Muĝâyir şuyı yok hem bülĝası (**Muĝâyir, sâ'at 16**)
On yedinci şuyı çokdur ism[i] Ḥaydar Kal'ası (**Ḥaydar Kal'ası, sâ'at**
68. Fi'l-ḥaḳîka inmege lâyıḳ Muĝâyir çok taşı
Az kişi bulur selâmet ekḍeri⁹⁸ aĝrır başı
69. İki cânibin ihâta eylemiş seng-i siyâh [26a]
Şuyı çok yaş otı yok ammâ ki çok yâbis giyâh

⁹⁸ Nüşhada "ekḍeride" şeklinde olan bu kelime vezin icabı "ekḍeri" olarak metne alındı.

70. On sekiz Birke-i Mu'azzam Dār-ı Hamr on toköz **(Birke-i Mu'azzam, sā'at 18)**

Āteşi hadden ziyāde çeynemek cā'iz şakız

71. Birke şuyı mā'-ı rahmet ile tolmış māl-ā-māl
Çok vakitte didiler görülmemiştir bu ne hāl
(Dār-ı Hamrā ve Şakku'l-'acūz, sā'at 18)

72. Dār-ı Hamrā bir ufağ mermer çakılı bir każā
(Ve Pirinç Ovası dirler)

Çevresi tüm tüm kayalar iktizā itmiş każā

73. Müdn-i Şaliḥdir yigirminci yetiştir yā Raḥim
Kıl müyesser cümle ḥaci kullarıñı yā Raḥim

74. Dār-ı Hamrādan 'Ulāya konmadılar sürdiler **('Ulā, sā'at 17)**
İns ü hayvāna velākin ḥayli zaḥmet virdiler

75. Kayadan kesilme 'ālī ḥāneler var bi-'aded
Cümle nazm olmağ olursa ḥaylice lāzım midād

76. Oradan kalkduğda menzil nāmına dinmiş 'Ulā
(Ya'nī 'Ulā'ya konmuşlardır, ya'nī Dār-ı Hamrā'dan)
Yaklaşıldı baş merāma diyelüm şalli 'alā

77. Her murāda şübhe yoğ sensin mübelliğ kulları
Tā selām virmege tevfiğ eyle cümle dilleri **[26b]**

78. Ḥurmāsı tağ çam gibi şöyle bitmiş ḥadd[i] yoğ
Lik bir esfel mekāna düşmiş aşlā medd[i] yoğ

79. Şuyı var aķar yir altında gehî gâhî çıkar
Şu bulına bir maħalde kişi zaħmet mi çeker
80. Kõnmadık Maṭrândan geçdik ü kõnduk bir kıra (**Maṭrân, sâ'at 16**)
İki cânib tağ taşlar cümleñüñ yüzi kıra
81. Oti şuyı yok velâkin yok muğaylâna 'aded
Cümlesi yine kıyırmaz çünki a'lâdır şaded
82. Üç kõnak aldık ikide yine ol tağlar medid
Ol kõnılan mevzi'a dindi Kârîb Bi'r-i Cedid
(**Ve daħi Şu'bu'n-naķam dirler bir ismine, sâ'at 11**)
83. Ĥamdü li'llâh yitecek miķdârı şuyı buldılar
Ĥam ü hemden kırtılup her biri mesrûr oldılar
84. Orda⁹⁹ olan menzile dirler Hediye Eşmesi (**Hidâye Şems, sâ'at 18**)
Şuyı deşdükte çıkar içse tayasın çeşmesi
85. 'Ayn[ı] içme şuyı ishâl itmede yok iştibâh
İçme zinhâr tüt vaşıyyet dimeyesin tâ ki âh
86. Deve olmuş ĥadden efvn lâşesi daħi kõkar [27a]
Ter-ṭabî'at olana zaħmet virir belki yaķar
87. Ben ĥaķîr çekdim elem def' itdi Mevlâ-yı raħîm
İlticâmız añadur kıllarınıñ ĥâlin 'alîm
88. Oradan kılkıdukda menzil nâmına dir Faħleteyn (**Faħleteyn, sâ'at 18**)

⁹⁹ Vezin gereği ortadaki hece düşürüldü.

Şuyın içdüük virdi Rabbüm güne güne rāhatın

89. Ba’dehu bir menzile geldik adı Vādi’l-ķurā (**Vādi’l-ķurā, sā’at 13**)

Ħaddi geķmiş Ħadd[i] daĦi zād-ı Ħayvān bī-merā

90. Ķalkıcaķ andan [ki] menzil şehr-i FaĦr-ı Kā’ināt

(**Medīne-i Münevvere, sā’at 15**)

Şalli yā Rabbi ‘aleyhim ve’mĦu ‘annā seyyi’āt

Mefā’ilün / mefā’ilün / mefā’ilün / mefā’ilün

Hezec: . - - - / . - - - / . - - - / . - - - _ _ _

91. Ne mümkin vaşf ola ol zāt-ı eşref böyle bir dilden

Velī mehmā taĦassür¹⁰⁰ añalum tā çıķmayaq yoldan

92. Vücüdün mess iden topraķ olıcaķ cümleden efzāl

DaĦi vaşfa ne Ħācet dinle [sen] fāzıl veya efzāl

93. Ħudā cüdün vücüdün şemse teşbih eyleyüp itdi

Nümāyān ravza-i pāki tefekkür it baķ ne itdi¹⁰¹

94. Niķe yüz biñ resüli ravzasın Ħaķ eyledi iĦfā [**27b**]

Bu fazl[i] fikr iden cāna kılar mı zerrece maĦfā

95. Şefā’at sendedir sende liyāķat yokdurur bende

Ümüdüm i’tirāfımdır daĦi yok zerre şey’ bende

96. Recāmı kesmezem Rabbüm senüñ iĦsān-ı baĦriñden

¹⁰⁰ Nüşhada “teyessür” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “taĦassür” olarak metne alındı.

¹⁰¹ Bu mısranın vezninde bir hecelik kusur vardır.

- Yüzim yokdur günâhım çok beni hıfz eyle kahrından
97. Niyâzım cümle huccâcdan bunu tıyduğda hep âmin
Diyeler diyene cümle vire maşşûdunu Emîn
98. ‘Amûdı ravza-i pâkiñ ‘adedde üç yüz on beş tām
Bu mâli şarf iden cāna Hudâ ihsânın ide ‘āmm
99. Adımla iki yüz iki eñi¹⁰² ol ravza-i pâkiñ
Uzunı üç yüz adımdır başına devlet ol hâkiñ
100. Kızıl kumdur içi yumşak yapılmış dört kenârında
Menâre şükrini sükkân iderler m’ola dârında
101. Kapusu dördtür[ür] illâ birisi cümleden fâzıl
Ki zirâ vahy-i Hakla gelmiş andan yâri Cebra’ıl
102. Yatur yanında yâr-ı gâr ile hem Hâzret-i Fârûk
Göremez niçe kimseler velî yıpratsalar çârûk [28a]
103. Kerem luğf eyleyüp Rabbüm ziyâret ni’metin virdi
Derünımda fağat bâkî kızılbaş kâfirüñ derdi
104. Gözümlle gördüm ey mü’min kaçan varsa qarîb yâre
Yürür sür’atle dinsiz dönderir yüzini dîvâre
105. Gice gündüz niyâz eyle havâle eyle Ğaffâra

¹⁰² Nüşhada “inin” şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği “eñi” şeklinde metne alındı.

Mecālîñ qalması Seyyid cezā-yı qahr-ı Qahhāra

Fā'ilātün/fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün

Remel: -.- - / -.- - / -.- - / -.-

106. Pür-kuşūram 'ācizem hîç cürmime olmaya 'add
İ'tirāfım saña ma'lūm luṭfıña ya var mı ḥadd

107. Bir kıluz bizden ḥaṭā sizden 'aṭā vaşf-ı qadīm
Ol güzel peygamberiñiñ ḥaṭırı-çün yā Qadīm

108. Şad hezār 'işyān fısqā 'afv ile eyle nazār
Ba'de¹⁰³ tevbe itsün itsün cümle 'işyāndan ḥazer

Mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün / mefā'ilün

Hezec: . - - - / . - - - / . - - - / . - - - _ - -

109. O şehri enver-i 'ālemde oldı bir gün oturmak
Ne mümkin def' ola ārzū ḥuḳūḳ yirine yitirmek

110. Kılındı cum'a [vü] oḳundı ḥadiḍ ḥükm-i inşatı
Ḥuzūr-ı ḥazret-i 'ālīde 'aks itdiler inşatı [28b]

111. Ne bilsin zāhil-i cāhil bu ḥālātı diye münker
Bilen daḫi ne mümkindir diye ḥāşā aña münker

112. Sükūt āḍarı yoḳ gayrı ikinci dā'-ı ḥubb-ı cāh
Anı def' itmez illā Mehdī ya qaşd ide pādişāh

113. Çü eyā şurre cürmi qalblerin hep eylemiş berbād

¹⁰³ Nüşhada "Ba'dehu" şeklinde yazılan bu kelime vezin gereği "Ba'de" olarak metne alındı.

Neden dirseñ çeker kanı tereddüd itmesün ‘ubbâd

114. Yazılmışdır kütüblerde firâr itdi veliyyu’llâh
Mezâlimler girelden aç gözüñ tevbeyle eyle âh
115. Buyurdı Hâzret-i Sa’d e gire bir loğma bir çarna
Kâbul olmaya dir kırk ‘âm nâzar idindi bu çarna¹⁰⁴
116. Cenâb-ı Hâzret-i Şâri’ diye bir münkere münker
O münkerdir ‘ale’t-te’yîd görürseñ sen de¹⁰⁵ fe’enker
117. Cehâletdir şağın zinhâr dime kim bunda câ’iz bu
Eger dirseñ sefâhetdir bulasın cennet içre bû
118. Terakşisi muğadderdir velâkin bunda ‘işyâniñ
Hâzer it imdi tecdîden eger var ise ‘işyâniñ
119. Teşekki Hâzret-i Allâh[a] kaldı gayra yoğ çäre [29a]
Vire ‘âcil cezâsını biline kim yüzi çara
120. Dön imdi Seyyidî semt-i merâma bâkî[yi] i’lâm
İdeol muntazır birgün diñel[t]ür Hâzret-i A’lâm

¹⁰⁴ Burada senedi zayıf (bk. İbnu’l-Cevzi, *el-Mavduat*, 2:141-142) şu hadise telmih yapılmıştır: İbn Abbas’tan (r.a.) rivayet edildiğine göre: “Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yiyin” (Bakara 168) âyeti peygamberin yanında okununca ashâbın büyüklerinden Sa’d b. Ebi Vakkas (r.a.) ayağa kalktı ve “Ya Resûlallah! Dua buyurunuz da ben duası makbul olanlardan olayım.” dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz de ona “Ya Sa’d! Helal ve güzel (olanı, haramdan arınmış olanı) ye. Duan kabul olur. Muhammed’i kudret ve iradesiyle yaşatan Allah’a yemin ederim ki midesine haram bir lokma indiren kulun kırk gün hiçbir ameli kabul edilmez. Bünyesi haramla beslenen bir kula en layık olan şey cehennemdir” buyurdular (*et-Terğîb ve’t-Terhib*, 4:28).

¹⁰⁵ Nüşhada “dağî” şeklinde yazılan bu kelime vezin gereği “de” olarak metne alındı.

Fā'ilātün/fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün

Remel: -.- - / -.- - / -.- - / -.-

121. Şehr-i nūr-ı Fahr-ı 'Älemden konak Kırb-ı Kıbūr
(Medîne-i Münevvere'den Zü'l-halife, sâ'at 3)
Oradan menzil-i Cüdeyde bulduk envâ'-ı ħübūr¹⁰⁶
(Kıbūr-ı Şühedâ, sâ'at 13)
122. Şuyı otı kavunı ħurmâsı vü kırbuzı çok
Mezra'a ħâşıl olur çayır çemen yer yüzi yok
123. Tâ Cüdeyde menzile gelince zabıt it min-kıbūr **(Cüdeyde, sâ'at 16)**
Seng-i esved tağ-ı 'âli kıalbe ħiç gelmez sürür
124. Nâmı Bedr olan mekâna indik anda bî-elem
Otı şuyı kırbuzı keğretde ħiç yokdur elem
125. Gezmede çadır çadır 'avretlerinde yok ħayâ
Cehl [ü] kıasvet 'âlemi tutdı nice olsun ħayâ
126. Kıâ'a geldik oradan bir nâm[ı] Meymün Ovası
(nâm Meymün, sâ'at 16)
Şuyı yoktur gerçi ammâ ot[ı] çok düz ovası
127. Oldı otuz'kinci¹⁰⁷ menzil ism[i] Râbi' şuyı çok
(Râbi'a Eşmesi, sâ'at 16)
Girdiler iħrâm[a] ħuccâc dime kim geymezi yok **[29b]**

¹⁰⁶ Bu mısranın vezni kusurludur.

¹⁰⁷ Aslı "otuz ikinci" olan bu ibare vezin gereği bir hecesi düşürülerek metne alındı.

128. Otuz üçüncü Hılayş daği Kıdeyd¹⁰⁸ dinür aña
(Güzelce Birke daği dirler, sâ'at 7)
Döndi huccacın yüzi maşşud-ı aqşadan yaña
129. Fağır-ı 'Âlem hürmetine sehl ide Hallak-ı hü
Her ni'am keğretde bulduq siyyemâ¹⁰⁹ kıarpuz [u] su
130. Menzil-i erba' delâğin dindi 'İşfân kıavm-i aq
Kuyusına Fağır-ı 'Âlem itmiş ilqâ-yı büzâk
131. Şihhati imdi muqarrer lezzetinde yoq gümân
Zemzeme daği yetişdir bizleri Rabbüm emân
132. Oradan kıalkduqda menzil Vâdi-i Şâh-ı Nisâ
(Fâtıma Vâğisi, sâ'at 16)
Yâ İlähi kııl müyesser beytiñi 'inde'l-mesâ
133. Yevm-i sebt içre duğul oldu müyesser Ka'beye
Şad hezârân hamd ü şükr it vâşıl oldıq Ka'beye
134. Münkerâtından süküt it def'a çün yoqdur mağâl
Gelmedükçe Hâzret-i Mehdî anuñ def'i muğâl

Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / fe'ülün

Hezec: . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _

¹⁰⁸ Nüşhada "Kıdeyde" şeklinde yazılan bu kelime vezin gereği "Kıdeyd" olarak metne alındı.

¹⁰⁹ Osmanlı Türkçesi lügatinde karşılığı "siyemmâ" olan bu kelime (bk. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 959.) vezin icabı "siyyemâ" şeklinde metne alındı. Arapça lügate göre kelimenin metne aldığımız şekli doğrudur (bk. Mutçalı, *Arapça - Türkçe Sözlük*, 421).

135. Direkler beş yüz on dördür teyakğunla kemerler
Direkler üzre yapılmış velî üç kat kemerler [30a]

136. Uzunı üç yüz ondur eñi iki yüz yigirmi
Kireç taş ile mebnî oların çoğı degirmi

Mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün

Hezec: . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _ / . _ _ _

137. Tamâm kırk yerden açılır kapısı Hâzret-i Beytîñ
.....¹¹⁰

138. Yapılmış Hâzret-i Beyt ol hârâmıñ ortasında tâ
Otuz iki direk tuçdan¹¹¹ dikilmiş çevresinde tâ

139. Tavâf için döşenmiş mermer ile her cevâ nibler
Ne hâletdir çoğın gördüm Kızılbaş[ıñ] ecâ nibler

140. Muķabil bâba geldükde ayakların başar tekrâr
Vahiy n' için 'Aliye gelmedi dir gayz ider tekrâr

141. Yumar hâkimlerin gözin tefârik şal kuşak sîm zer
Cihân rüşvetle mâl-â-mâl tolupdur cümle baħr ü berr

142. Karîb olmak gerek Mehdi ħurûcî Seyyidî ağla
Ĥudâ vaķtin bilür şabr it özüñi soylayup şağla

143. Ziyâretgâh-ı 'âliler görüldi kalmadı ħasret
Cinân-ı lâ-yezâlîde görîşîñ def' ola ħayret

144. Menâzil bâb-ı ħuccâcîñ menâsik emrini icmâl
Beyân itdük ki¹¹² ħuccâcdan du'â maķşûd 'ale'l-icmâl [30b]

¹¹⁰ Kafiye dizilişinden burada bulunması gereken bir mısranın eksik olduğu anlaşılmaktadır.

¹¹¹ Nüşhada bu kelime sehven mükerrer yazılmıştır.

145. Bunuñ târih[i] yüz ondur işâret yâ¹¹³ vü gayn ü kâf¹¹⁴ [1110 (1698/99)]

Hulûşa[n] ülfet eyle tâ ola bu kâsi kâlbiñ şâf

Temmet el-menâsik taħrîren fî 24 Şevvâl sene 1121 (26 Aralık 1709).

Kaynaklar

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim. *İsmail Beliğ Nuhbetü'l-âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-eş'âr*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Ateş, Ahmet. "Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman Münasebeti İle)". *Türkiyat Mecmuası* 7-8 (1942): 253-267.
- Ayan, Hüseyin. *Cevrî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1981.
- Coşkun, Menderes. "Osmanlı Edebiyatındaki Hac Seyahatnamelerinin Tipleri". *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletler Arası Kongresi Tebliğleri (İstanbul 12-15 Nisan 1999)*. 189-194. İstanbul: İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2001.
- Coşkun, Menderes. "Stations Of The Pilgrimage Route From İstanbul To Mecca Via Damascus On The Basis Of The Menâzilü't-tarîk ilâ Beyti'llâhi'l-atîk By Kadri (17th Century)". *Osmanlı Araştırmaları*. 307-332. İstanbul, 2001.
- Coşkun, Menderes. *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-harameyn'i*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Coşkun, Menderes. *Bosnalı Muhlis'in Manzum Seyahatnamesi Delîlü'l-menâhil ve Mürşidü'l-merâhil*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2007.
- Çavış, Abdülaziz. "Hac". trc. Mehmet Akif Ersoy. *Diyanet Dergisi* 1 (1972): 57-58.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2008.
- Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.

¹¹² Nüshada "idünki" şeklinde yazılan bu kelime anlam gereği "itdük ki" olarak metne alındı.

¹¹³ Bu kelime yazma nüshada "bâ' " şeklindedir. Abcak ebced hesabının doğru çıkması için bu kelimenin "yâ' " olması gerekmektedir. Bundan dolayı ilgili kelime "yâ' " biçiminde metne alındı.

¹¹⁴ Ebced hesabına göre ye (س) (10), gayn (غ) (1000) ve kâf'ın (ك) (100) toplamı 1110 etmektedir.

- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 1997.
- Doğan, Faruk. "18 ve 19. Yüzyıllarda Şam-Medine Hac Yolu ve Güvenliği: Cerde Başbuğluğu". *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 6/15 (2013): 127-157.
- Donuk, Suat. "Cevri ve Nazm-ı Niyaz Mesnevîsi". *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)* 33 (Bahar 2013):93-126.
- Donuk, Suat, *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belig'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2016.
- Donuk, Suat, "Servet Mahlaslı Bir Şaire Mâl Edilen Manzum Bir Hac Seyahatnamesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 41 (2017): 13-38.
- Donuk, Suat. "Sulhî'nin Manzum Hac Menâzilnâmesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18 (2017): 85-118.
- Ekinci, Ramazan (hızl.). *Vekayi'ü'l-fuzala Şeyhî'nin Şakaik Zeyli*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Erdem, Sadık. *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994.
- Ersoy, Seyfeddin. "Dünü ve Bugünü ile Türkiye'de Hac Organizasyonu". *Türkiye'de Hac Organizasyonu Sempozyumu (Tebliğ ve Müzakereler)*. 27-47. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Gider, Mahmut. *Seyyid Mehmed Emin Efendi Divanı (Tenkitli Metin, İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2011.
- Gider, Mahmut. "Seyyid, Mehmed Emin Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim Tarihi: 30.09.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1574>
- Harman, Ömer Faruk. "Hac (İslam'dan Önceki Dinlerde Hac)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3:382-386. Ankara, TDV Yayınları, 1996.
- İnce, Adnan. *Tezkiretü'ş-şu'arâ Sâlim Efendi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2017.
- İsen, Mustafa - Horata, Osman - Macit, Muhsin - Kılıç, Filiz - Aksoyak, İ. Hakkı. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2009.
- Kanar, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Koyuncu, Fatih. "Cûdî'nin Manzum Hac Seyahatnamesi". *Journal of Turkish Language and Literature* 3/1 (2017): 177-219.

- Küçük, Serhat. “Şeyyad Hamza’nın Yûsuf u Zeliha’sındaki Arkaik Unsurlar”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 52 (2014): 1-25.
- Levend, Agah Sırrı. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. 2 cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.
- Mehmed Fahreddin. *Gülzâr-ı İrfân*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Bölümü, no. 1923.
- Mehmed Salih Yümnî. *Tezkire-i Şuara*. Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, no. 06 Mil Yz. FB 597.
- Mehmed Şemseddin. *Yadigâr-ı Şemsî*. Bursa: Matbaa-i Vilâyet, 1332.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça – Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Mütercim Asım Efendi. *el-Okyanusu’l-basît fi Tercemeti’l-Kamusi’l-muhit*. 5 cilt. İstanbul: Matbaatü’l-Osmâniyye, 1305.
- Özaydın, Abdülkerim. “Hac (Tarihçe)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14:399-400. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Özcan, Abdülkadir. *Şakaik-ı Nu’maniyye ve Zeyilleri*. 5 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.